

La Guerra del Francès a Catalunya

L' ORGANITZACIO DE LA RESISTÈNCIA EN LA GUERRA DEL FRANCÈS

La Guerra del francès (1808-1814), com les guerres napoleòniques a Europa, no es pot entendre si oblidem que fou en primer lloc un conflicte internacional entre les grans potències, França i Anglaterra, en un marc més ampli en el temps i en l' espai. Ambdós països tenien una estratègia ben definida tan a la Mediterrània com a l' Atlàntic. Espanya va jugar un paper diferent al tradicional dels pactes de família amb França durant el segle XVIII i al canviar-se les aliances va obtenir el suport d' Anglaterra durant aquesta guerra.

Dins de l' estratègia napoleònica el domini de la Península Ibèrica era bàsic per contrarestar el poder marítim anglès a l' Atlàntic i clau segura pel control del Mediterrani. Per Anglaterra, des de la seva insularitat, necessitava territoris continentals, com Portugal i les seves illes (Madeira, Açores) i els ports espanyols, per controlar les seves rutes comercials. Les colònies de Portugal i Espanya eren desitjades per França i Anglaterra, per les seves riqueses i matèries primes i com a potencials mercats pels seus productes manufacturats, sobretot els anglesos.

França, amb el tractat de Fontainebleau d' octubre de 1807 amb Espanya, va enviar el seu exèrcit a Portugal per exercir el bloqueig econòmic amb tot rigor contra Anglaterra i dificultar els fluxos comercials transatlàntics, mentre Godoy somniava amb la corona dels Algarbes. El pas dels exèrcits napoleònics pel territori espanyol els hi va permetre apoderar-se de les principals places fortes sense disparar ni un tret. En definitiva, al mig de les dues grans potències quedaren Espanya i Portugal que es veieren totalment mediatitzades.

Catalunya, situada al nord d' Espanya i al costat del Pirineus, servia com "marca" defensiva primer i després -annexionada al seu imperi -garantitzava millor el control i explotació de les seves riqueses i assegurava les seves fronteres del Sud.

Les dissensions internes de la família reial espanyola, manifestades entre Carles IV i el príncep Ferran a la conspiració de l' Escorial (30 oct. 1807), afavoriren els plans de Napoleó de substituir la caduca monarquia hispana per una altra, com va succeir a Portugal quan un dies abans de l' entrada de l' exèrcit francès de Junot a Lisboa la cort reial es va veure obligada a traslladar-se a Rio de Janeiro (Brasil) el 29 de novembre de 1807.

La Guerra del francès va servir per aguditzar la crisi de l' Antic Règim provocada pel desprestigi polític de l' absolutisme i la fallida financera en la que es trobava des de finals del segle XVIII la monarquia espanyola. La invasió de l' exèrcit napoleònic el 1808 va mostrar la fragilitat de l' Estat absolut dissenyat pels Borbons després de la Guerra de Successió i la nova estructura política creada davant el buit de poder (Juntas Provincials, Junta Central i Consell de Regència) va possibilitar la convocatòria de Corts (1 de gener de 1810), que introduiran reformes polítiques dintre del marc de les revolucions liberals d' Europa inspirades en la Revolució francesa. Aquest procés revolucionari al mig de la guerra va crear també una divisió interna dels espanyols, entre els defensors de l' Antic Règim, absolutistes, i els liberals, i entre els col·laboracionistes amb els ocupants, el "afrancesats", i els patriotes protagonistes de la resistència.

La guerra, que va durar sis anys, produí greus conseqüències als pobles i ciutats: la mort de moltes persones, la destrucció de les cases, dels camps i de les fàbriques, la davallada del comerç, la pobresa creixent de la població per la manca d' aliments i per la requisició dels queviures, l' increment de les malalties, i al final el cansament i el desencís de la mateixa societat. La lluita que tenia en principi uns objectius patriòtics amb el temps esdevindran més prosaics: la defensa de lo que és propi, lo més immediat, la família, els béns, la terra, la supervivència individual per damunt de tot.

LA FORMACIO DE LA JUNTA SUPERIOR DE CATALUNYA

L'aparició de Juntes locals i corregimentals arreu de tot el Principat, confirma la caiguda de les velles autoritats i institucions, incapaces de fer front a la nova situació. Calia coordinar els esforços que suposava la guerra en moments tant crítics i superar l'atomització del poder en tan nombre d'organismes. El 8 de juny de 1808 la Junta de Manresa, com s'ha indicat, va llançar la idea de crear un organisme superior a nivell de tot Catalunya. Tanmateix va ser Lleida qui va dur a terme aquesta resolució. El 9 de juny la Junta de govern lleidatana trameté una circular amb aquesta finalitat a les capitals del corregiments de Cervera, Igualada, Vilafranca, Talarn, la Seu d'Urgell, Puigcerdà, Manresa, Vic, Tortosa, Montblanc i Reus, tot excloent-ne Tarragona, Girona, Barcelona i Figueres, perquè creien que estaven ocupades per l'enemic. L'objectiu era convocar un comissionat de cada corregiment per formar una Junta General unitària per defensar el país.

Els 12 diputats nomenats es congregaren al palau episcopal de Lleida el 18 de juny i, sense esperar els altres comissionats, es constituí la Junta sota la presidència dels bisbe de Lleida, Jeroni M. de Torres. La Junta Superior de Catalunya es formà a imitació de la d'Aragó, amb l'objectiu de preservar l'ordre a tot el territori sota l'autoritat del nou capità general. Tal com havien fet les Juntes corregimentals calia imposar l'ordre front a l'anarquia incipient que s'havia produït a alguns pobles i ciutats. Les Juntes assumeixen la sobirania en nom del poble per conservar la monarquia, sense reconèixer les abdicacions de Baiona, fruit de la violència.

Tot i que a les Juntes provincials s'observa un predomini de la noblesa, el clergat i els oficials de segona fila, i la representació popular es mínima, no es pot dubtar que aleshores encarnaven un poder nou, revolucionari, constituït de baix a dalt, per la inoperància de les institucions establertes, que configura la seva articulació d'una manera diferent, la qual cosa suposa l'inici de la ruptura amb la societat de l'Antic Règim.

Un dels primers acords de la Junta Superior de Catalunya fou el nomenament del nou capità general del Principat en la persona del tinent general D. Juan Miguel de Vives i la formació d'un exèrcit de 40.000 homes, mitjançant l'allistament general a tots els pobles i de tots els veïns entre els 26 i els 40

anys. Respecte a l'administració d'Hisenda la Junta va ordenar un pla de contribucions i arbitris per a la manutenció de l'exèrcit. En resum, la Junta Suprema catalana exercí tota la seva autoritat sobre les Juntes corregimentals i coordinà els esforços bèl·lics arreu del Principat. Tot i que la seva autoritat topà sovint amb els comandaments militars i fou contestada per les mateixes Juntes, com la de Tarragona, la Junta va tenir una vida errant per tot el territori de Catalunya amb nombroses dificultats, però sempre va saber mantenir encesa la flama del patriotisme entre tots els catalans.

La Junta Superior de Catalunya envià dos representants seus quan es constituí la Junta Central, a la qual mostrà en tot moment un esperit d'obediència i gran delicadesa. Sempre va actuar amb la més escrupulosa legalitat. Inclòs la Junta catalana es va oposar a l'extinció d'aquella institució l'agost de 1809 i a l'elecció d'una Regència tal com proposava el Consell d'Espanya i les Índies.

Els 17 diputats catalans elegits per a les Corts de Cadis es mostraren inclinats a tractar aspectes de comerç i d'hisenda i defensaren els interessos i drets de Catalunya dins del patriotisme espanyol imperant. Mostraren la necessitat d'imposar noves contribucions i la igualtat tributària (Creus, Dou i Aner) i no dubtaren de demanar mesures proteccionistes des del punt de vista econòmic (Aner i Batlle). Capmany, però, va ser el gran defensor de la funció parlamentària a les Corts.

La mentalitat dominant dels diputats catalans estava plenament adherida a les tradicions del Principat i per això defensaren un tradicionalisme social i polític segons Joan Mercader. Davant de la crisi de 1808 i de la fallida de la monarquia, tan la Junta com els diputats van voler salvar allò que era propi a Catalunya, replegada en si mateixa i deixada a les seves forces. Retrets a les suggestions de l'invasor, la seva intervenció a les Corts de Cadis va ser poc decisiva.

Sometents i miquelets

Desaparegut gairebé del tot l'exèrcit regular després de la presa de Barcelona la Junta Superior de Catalunya va promoure la formació d'un exèrcit de

quaranta mil homes a partir de l' enrolament de nous soldats, dels cossos francs de Miquelets i del Sometent General. Al llarg de la guerra, aquestes dues formes d'enquadrament van ser adoptades pels mateixos militars, i sovint es confonen per les seves actuacions amb les partides, les guerrilles i les milícies populars.

Els miquelets, com a milícia paramilitar formada per homes elegits entre els més joves i més ben dotats, eren reclutats tradicionalment per a accions especials o per reforçar les tropes regulars. Els sometents (la massa de la població) operaven a prop dels pobles respectius i eren convocats en moments de perill, tot i que les autoritats van utilitzar aquesta organització particular de defensa de forma sistemàtica des de 1808 fins a 1811.

Els Bertran, Rovira, Mas, Montañá, Campos, Fàbrega, Ochando, Bavorés (tots ells clergues), els Deu, Colomer, Riera, Eroles, Manso, Milans del Bosch, Baget, Clarós, Franc de Estalella, Llaveria, Mir, Mateu, Otzet, Ibars, Turull, Pellicer, Llauder, Torras, Pons ("lo Brigant Gros") i molts altres insignes catalans van ser els impulsors d' aquestes organitzacions de tipus militar i de totes les accions que van dur a terme al llarg de la contesa, entre les primeres les del Bruc, l'Arboç, Figueres, els dos setges de Girona i moltes altres.

A aquests noms de guerrillers, s'hi han d'afegir també els de moltes dones, la majoria d'elles anònimes, de qui no es parla gaire en les diferents fonts i documents, i altres de més conegudes de les quals tenim constància per les seves actuacions heroiques que hem fet referència, com Maria Esclapé (filla de Sant Vicenç dels Horts), Susana Claretona, Margarita Tona, Magdalena Bofill, Rosa Venás de Lloberas (la Rossa, "la dona més maca de Tarragona") o la Companyia de Dones de Santa Bàrbara que comptava amb 200 membres que van participar en els setges de Girona en diverses tasques d'aprovisionament i de socors als ferits.

Si de maig a juliol de 1808 va ser l'època dels sometents, a finals de juny d'aquest any la Junta Superior va ordenar la formació d'un exèrcit de 40 terços de miquelets que va distribuir entre tots els pobles del Principat, encara que no tots ells van aportar els seus efectius amb promptitud, de manera que mai no es va aconseguir reunir els 40.000 homes.

Sempre els comandaments militars van recórrer a aquests cossos autòctons com el mitjà més idoni per fustigar l'enemic. Així ho va fer Theodoro Reding

després del fracàs de Molins de Rei per organitzar la defensa de Tarragona el gener de 1809; ho confirma el pla proposat per Milans de Bosch, el juny d'aquest mateix any, a la Junta per reorganitzar el sometent, o després de la caiguda de Tarragona el juny de 1811 el nou pla del sots-tinent Jacinto Buniva de Morera d'alçar un sometent general "para el mejor régimen y salvación de la provincia de Cataluña".

El coneixement del terreny, sobretot de les zones abruptes, va permetre als sometents i miquelets ocasionar moltes baixes a l'exèrcit napoleònic. Amb la col·laboració de la població, els patriotes insurgents van dur a terme una guerra de desgast de tipus defensiu i no van acceptar cap batalla en regla si no tenien una superioritat numèrica clara. La capacitat de mobilització dels catalans en el camp i en la defensa de les ciutats assetjades va impressionar els oficials francesos des del començament.

Sorprèn l'efectivitat d'algunes accions conjuntes empreses per soldats de tropa, miquelets, sometents i paisans armats els primers mesos de la contesa, com la que va dur a terme Joan Clarós (comandant de les forces del corregiment de Figueres) els dies 11 i 12 de juliol de 1808 a l'entorn de la defensa de Roses i la persecució posterior de l'exèrcit francès fins a Figueres.

Les partides van evolucionar durant la contesa. Al principi les conformen un grup reduït de pagesos d'un o dos pobles, sota el comandament d'un propietari, com en el cas d'en Joan Clarós que tenia diverses propietats a Cantallops, o la partida d'en Coderc de la zona d'Espolla. Altres partides més grans, com la dels Almogàvers -que dirigida el notari Narcís Gay- tenia un sistema de reclutament ben establert, incloent els desertors de l'exèrcit..

Eclesiàstics seculars i regulars van ser en molts pobles de Catalunya els que es posaren al capdavant dels sometents i de les companyies de gent armada, com el vicari de Sallent Ramon Mas, el franciscà Baldiri Valls i Campmany de Sant Boi, el frare Francesc Piquer a Coll d'Alforja, Adrià Ochando rector de La Palma, Josep Bavorés rector de Gualba, el canonges Montañá i Rovira a Manresa i Banyoles respectivament, per citar els més importants.

Això no obstant, l'actuació de sometents i miquelets va tenir uns límits molt precisos. Els problemes de finançament i d'organització d'aquests cossos no es van resoldre adequadament a pesar de tots els esforços fets al llarg de la guerra i de la mateixa militarització creixent que van experimentar a partir de

1809 i, sobretot, de 1811. La falta d'armament, la indisciplina, la deserció i la dispersió dels miquelets i sometents van donar pas a les partides guerrilleres, on la necessitat de supervivència va dur al bandidatge, igual que va passar en altres regions d'Espanya.

I quan van sobrevenir les derrotes militars de 1811 molts catalans van dubtar aleshores de l'eficàcia de l'exèrcit regular, contraposant l'èxit aconseguit pels miquelets i sometents al principi de la contesa amb el fracàs estrepitos de l'exèrcit. Certament, després de la pèrdua de Tarragona (30 de juny de 1811) i de Figueres (19 d'agost) es desenvolupà a Catalunya una campanya d'opinió contra l'exèrcit a qui es feia responsable del fracàs. Això incrementà el ressentiment contra els soldats castellans i valencians que havien participat en la defensa de Tarragona i després havien desertat i fugit cap a l'Aragó i València.

Sembla que les proclames i crides al patriotisme no van resoldre el problema de la deserció militar (entre un 20 i un 30%) que continuava produint-se davant els rumors que corrien pels pobles que deien que els terços i les partides els destinaven a combatre fora del Principat. L'enèrgic Luis Lacy es va veure obligat a desmentir-ho ràpidament amb un band des de Vic el 18 de desembre de 1811.

Entre el patriotisme i la delinqüència

A Catalunya el bandolerisme –de profunda tradició en aquesta terra des del segle XVII– va trobar una base sòlida i es va expansionar al llarg de la Guerra del Francès, fruit de la desorganització de la societat i de la marginació de molts sectors de la població durant aquests anys. Els *parrots* i *brivalles*, partides de bandolers formades per delinqüents perillosos recorrien els camps catalans durant aquests anys i cometien tot tipus d'excessos i robatoris. De vegades es presentaven als pobles com a partides patriòtiques i exigien diners i aliments. El bandolerisme es va convertir així en un veritable càncer que va sumir els pobles en la pobresa i la misèria. Les partides com les del Boquica o la d'un tal Pelegrí o la del Rajoler es van transformar en veritables cossos auxiliars de l'exèrcit napoleònic i van complicar encara més la situació dels pobles, impotents per resistir a l'invasor.

Amb freqüència els desertors també formaven quadrilles i es dedicaven a robar i assaltar la gent als camins. El nombre de quadrilles va anar creixent, reflex de la misèria que patien les classes més baixes en aquells anys de la guerra. Se les anomena Companyies de Brivalla, i si al començament estaven formades per gent de baixa condició, més endavant s'hi van anar afegint els desertors de l'exèrcit, a més dels sometents i miquelets, sobretot entre 1809 i 1811. Les seves accions de saqueig en els pobles mantenien tota la població alarmada perquè també actuaven a favor dels ocupants. Van ser freqüents les lluites entre les diferents partides i de vegades es van arribar a unir als francesos.

No es fàcil distingir entre els miquelets, sometents o les tropes regulars i les quadrilles de bandolers sobretot a partir de 1810-1811. Entre aquestes últimes la més popular va ser la de Josep Pujol i Barraca (àlies Boquica), que es va convertir en una contraguerrilla promoguda pels francesos com ja s'ha indicat. Traginer d'ofici, com el seu pare, a la comarca de la Garrotxa (Girona), també va ser contrabandista. Al principi va lluitar contra els francesos interceptant els combois que es dirigien a Barcelona. Després, el 1810, es va fer espia francès a canvi de diners. Descobert, va ser portat a Tarragona, però va aconseguir fugir. Pagat i sostingut pels generals Lamarque i Mathieu va aconseguir formar la seva partida denominada Caçadors Distingits de Catalunya, coneguts amb els motius de "parrots", "brivalles" i "caragirats", i feia d'explorador a l'exèrcit napoleònic com a capità. Aquesta partida estava composta al principi per setanta o noranta homes, que va anar augmentant fins a cent cinquanta, d'origen divers (català, andalús, basc i mallorquí), tots ells fugits de les seves terres, perseguits per la justícia a causa dels robatoris i assassinats que havien comès. Actuà sobretot en l'Empordà i en les comarques veïnes. Exiliat el 1814, Eroles va aconseguir la seva extradició i va ser executat al castell de Figueres el 23 d'agost de 1815.

Les zones de bandidatge guerriller d'alta intensitat són l'Alt i Baix Empordà, la Cerdanya, el Gironès, el Tarragonès i el Baix Camp. Les zones sotmeses a un bandidatge de mitjana intensitat es situen al Berguedà, Bages, La Selva, Maresme, Vallès Oriental i Vallès Occidental. A la resta de comarques es van produir activitats de bandidatge en número inferior a les anteriors.

Entre els insurgents enquadrats en els sometents i miquelets i els guerrillers trobem diferents comportaments, tot i que de vegades no és fàcil separar en el guerriller la condició de patriota de la de delinqüent, perquè la majoria d'ells tenen aquesta dualitat i mostren una cara o una altra segons el moment i les circumstàncies. En el context de la guerra apareixen en la mateixa guerrilla i en les partides els oportunistes i delinqüents que aprofiten l'avinentesa per enfilarse o fer el seu agost o simplement per sobreviure en unes circumstàncies difícils. Tant les partides com l'exèrcit d'ocupació francès o l' anglès i l' espanyol es van acostumar a viure sobre el terreny i per això els pobles van ser víctimes dobles de la situació bèl·lica. Catalunya, com Andalusia i altres regions d'Espanya, no va ser-ne una excepció. Tot i que per als francesos i afrancesats, sometents, miquelets, desertors i guerrillers, sense cap distinció, tots ells eren "brigands" o "brigants".

La memòria de la Guerra del francès sobreviu encara fins al nostres dies en alguns noms dels carrers de les ciutats principals de Catalunya, que ens recorden les fites històriques més importants. Entre els carrers de Barcelona cal citar els del Bruc, 2 de maig, General Álvarez de Castro, General Castaños, General Manso, General Vives, Milans del Bosch, Rovira, Daoiz i Velarde, Alcalde de Móstoles, etc. Al centre de Terrassa crida l'atenció del vianant el carrer dels Gavatxons. A Girona cal esmentar els d' Álvarez de Castro, Plaça Independència, Bruc, 8 de juliol de 1809 i canonge Rovira; a Lleida Bruc i Baró d' Eroles; a Tarragona General Castaños, General Contreras, Reding, Gay, entre altres.

Antoni Moliner Prada

Universitat autònoma de Barcelona